

Кредити или безвъзмездни помощи за пострадалите от кризата

Кредитите са главните мерки в нашата правителствена антикризисна програма. Правителството съобщи, че предоставя по 1500 лв краткосрочен кредит в продължение на три месеца на уволнени работници, а също и 700 млн. лв за увеличение на капитала на Българската Банка за Развитие (ББР). Предвидено е тя да се договаря с други търговски банки (всички чуждестранни), които да мобилизират допълнително 5 пъти повече ресурси и да кредитират застрашени от фалит компании. Предвидена е също оспорваната от бизнеса идея за подпомагане в съотношение 60/40% при уволнение на персонал.

ББР беше създадена преди години да кредитира малките и средни предприятия. Хора, които познават дейността ѝ **твърдят, че тя кредитира предимно тесен кръг големи компании.** Ако това е вярно, къде е гаранцията, че сега ще изпълни поставената ѝ задача? Къде е също гаранцията, че чуждите търговски банки, с които ББР ще работи, ще изпълняват антикризисните задачи на правителството, с предоставените им 500 млн. лв. за кредитиране. Не забравяйте, че сме в България, където редът и дисциплината не са на висока почит. И достатъчно ли е да се каже, че на кредит имат право всички фирми със спад на продажбите 20 или повече процента? Какви ще са кредитите – краткосрочни или дългорочни, лихвени или безлихвени, със или без други обезпечения. Как ще се доказва, че спадът на продажбите се дължи именно и само на настоящата криза?

Кредитите, дори да са безлихвени и без други обезпечения, трябва да се връщат. Ако един безработен получи днес 1500 лв. кредит, как ще го върне след няколко месеца, като няма доходи? Същото важи за фирмите, изпаднали в тежко положение, получили примерно 5 млн. лв безлихвен заем, ако трябва да го върнат след година-две, когато може вече да са фалирали. А и да не са фалирали, може да са все още неплатежоспособни. И се нуждаят от още време, докато се съвземат. На предприя-кредитополучатели, които трябва да се стабилизират от кризата и едновременно с това да обслужват заеми, ще им бъде още по-трудно да стъпят на краката си. **А кредитът трябва да се връща, защото неговата същност е във възвратимостта.** Той може да е безлихвен, но главницата подлежи на връщане. Иначе няма да е кредит.

Наличието на стари заеми, може да е полезно, само ако обслужването им се отложи за след кризата или ако се опростят изцяло или частично. **Ползването на нови дългосрочни заеми** може да е полезно за започване на по-големи проекти, само ако са при облекчени условия, ако има кредитна ваканция в обслужването им - то започне след кризата и трае достатъчно дълго.

Вземането на краткосрочни заеми от по няколкостотин лева от безработни лица, със срок за погасяване - няколко месеца, или на заем от 5 млн. лв. за година-две от заплашени от фалит предприятия, е безполезно. Такива неплатежоспособни клиенти на банките няма да могат да върнат заема си навреме. А евентуалните им усилия да го върнат само ще затруднят стабилизирането им. Ако пък просрочването е масово, ще се дестабилизира цялата банкова система с много тежки верижни последици.

Ролята на банките в кризисни условия е много важна, но само или главно, като компетентна трансмисия на държавни пари за спасителни цели до съответни адресати, а не като източници на спасителни ресурси. Много по-рядко те могат да действат и като спасители с неголеми собствени средства. Като имаме предвид, че всички търговски банки у нас (с изключение на ББР) са чуждестранни, можем да сме сигурни, че банките – майки от другите страни няма да ги снабдяват с ресурси, за да кредитират у нас. Защото тези пари ще са им нужни в техните собствени държави.

Като правило, кредитните ресурси на търговските банки не са техни собствени средства. Това са депозити на граждани и институции и предоставени за съхранение временно свободни средства, предимно от компании, държавни и други учреждения, които те (банките) използват при определени ограничения. Търговските банки не могат да раздават тези средства безразборно и безвъзмездно по свое усмотрение. В случаите, когато имат собствен капитал, с който могат да разполагат свободно, той не е особено голям.

Следователно, по принцип дори и най-изгодният, на пръв поглед, кредит не може да бъде главен и ефикасен антикризисен инструмент. А почти цялата настояща така наречена антикризисна програма на правителството е съставена от кредитни инструменти, адресирани към отделни личности или фирми. Единственото изключение е 40-левовата Великденска добавка към най-ниските пенсии, спорните средства за уволнени 60/40% и няколко други дреболии.

Ако трябва да бъде прецизен като икономист, **в момента ние нямаме истинска държавна антикризисна програма. Имаме само гръмки приказки за програма, че всички други страни ни хвалели и се учили от нас. Това не е вярно! То трябва да се знае от всички.**

Главният антикризисен инструмент в настоящата обстановка е БЕЗВЪЗМЕЗДНАТА ПОМОЩ, както за отделните работници, заплашени да загубят работата си, така и за отделни, застрашени от фалит компании. Реалната помощ сега е **БЕЗВЪЗМЕЗДНАТА,** а не кредитът, дори да е безлихвен и без всякакви други изисквания за обезпечения. За това не са виновни банките. Те по същността си боравят с кредити и не могат да ги превърнат от възвратим в безвъзмезден финансов инструмент. Казано с други думи, не могат да превърнат кредита в субсидия.

Най-важният източник на ресурси за финансиране на безвъзмездните антикризисни мерки е УВЕЛИЧЕНИЕТО НА ДЪРЖАВНИЯ ДЪЛГ. За тази цел

могат да се използват и част от Фискалния резерв (без Сребърния фонд и фонд „Козлодуй“), част от държавния валутен резерв, фонд „Безработица“, над 800 млн. евро от Европейския съюз и т.н. Ако трябва да назовем само с една дума изискванията към ресурсите, които следва да се използват при криза за спасяване на работни места или на компании от фалит, тя е **БЕЗВЪЗМЕЗДНОСТ**. Това ресурсно бреме не може да се прехвърля на банки, застрахователни дружества, частни предприятия, други частни лица, кооперативи и т.н. Освен в отделни случаи, когато те имат собствени ресурси и желаят да направят дарения. Даренията обаче не могат да бъдат основен източник. Във всички случаи те играят спомагателна роля.

Изпълнителите, т.е. преносителите на спасителните ресурси, освен банките, могат да бъдат различни, включително и частни, но средствата, които се използват **трябва да са публични**.

Членове на нашето правителство преди няколко дни заявяваха, че дългът не трябвало да се пипа, защото можело да ни потрябва по-късно и защото, ако вземем заеми нашите деца трябвало да ги изплащат в бъдеще. Естествено, дълг се прави при изключителни обстоятелства, като сегашните и се връща рано или късно в по-добри времена. Целият свят постъпва така от векове.

А кой казва, че трябва да изразходваме незабавно целия си дългов потенциал? Аз никога не съм дори го помислял. Камо ли да съм го твърдял. Нито съм чувал такива недомислия. Който иска нека погледне последния ред на таблицата, в моята Спешна антикризисна програма, публикувана на 25 март, където е препоръчано постепенно използване на дълг при нужда през следващите години, а също и на други налични недългови ресурси. За 2020 г. например съм препоръчал увеличение на допустимия дългов таван със 6,5 млрд. лева. Същото поиска на 31 март Министърът на финансите в обръщението си до Народното събрание за ревизия на бюджета.

Набирането на ресурс за финансиране на антикризисните мерки е само началото. **Следващата фаза е разпределянето на този ресурс във времето, например за 2020, 2021, 2022 г и т.н.** Това предполага изясняване на очакванията на правителството за развитието на кризата във времето и, ако е възможно, до кога ще продължи тя. Нашето правителство до сега не си е изяснило тази проблематика.

Ако съдя от отделни изказвания на високопоставени лица, се очаква нормалният икономически ритъм да се възобнови след няколко месеца или най-късно до края на тази година. Това няма да стане. **Кризата ще бъде по-продължителна.** Това личи и от таблицата, която съставих в Спешната икономическа програма, публикувана на 25 март.

Следващата много важна фаза е правителството да си изясни какви антикризисни мерки ще прилага по години и да запълни годишните финансови квоти с конкретни мерки. Мерките (главно финансови помощи, нефинансови, институционални, процедурни, правни и други улеснения) **да са насочени пряко към адресатите** – застрашените от освобождаване категории

работници и отраслите с най-много заплашени от фалити предприятия. Могат да се посочат и някои най-големи и най-важни компании. Заетите в селското стопанство, строителството, туризма, търговията, здравеопазването, образованието, науката, туризма, хотелиерството, ресторантьорството, свободните професии и т.н. Посредниците да се сведат до минимум.

Много е важен и правилният подбор на инструментите. Трябва да се подпомагат **пряко и безвъзмездно избраните уязвими адресати.** Желателно е **да се избегва кредитирането или да се сведе до минимум.** Ако бъдещата антикризисна програма след ревизията на бюджета се запълни с кредитни потоци, като сегашната, нейната ефикасност ще бъде драматично намалена.

Аз прогнозирам големи бюджетни дефицити през тази и следващите години. Това е неизбежно. Неслучайно Европейската Комисия вече не настоява за непременното спазване на 3-процентната граница за бюджетните дефицити по време на кризата, а на pewno и след това. А и да настоява, държавите сега имат по-големи грижи от спазването на тази измислена граница. От Брюксел вече разрешават и строго забраняваното до сега, пряко държавно подпомагане на предприятия, изпаднали във финансови затруднения..

През тази и следващите години ще се натрупат големи отрицателни бюджетни салда. Те ще се финансират главно с допълнителен държавен дълг и други налични публични ресурси. Само с препоръчаното нарастване на държавния дълг от 22% от БВП в началото на 2020 г. постепенно до 40% в края на 2023 г., могат да се осигурят на икономиката около 20 млрд. лв., ако е необходимо. При емисията на дълг е желателно да се предпочита вътрешен дълг. При още по-неблагоприятни обстоятелства може да се допусне увеличение на дълга до 50% от БВП, което би осигурило още 10 млрд. лв. Това обаче е малко вероятно да се наложи. Но не е съвсем изключено като крайна мярка.

Като споменавам числата допълнително 20 или 30 млрд. лв. за дълга, това **съвсем не означава, че целият размер ще се емитира в самото начало.** **Както вече споменах, то ще става постепенно** в зависимост от потребностите и през всичките години на кризата. Освен това, можем да разчитаме на значителни ресурси от изброените по-горе. Важното сега е тези възможности да се използват рационално от нашите власти. И никога вече да не се раздава евентуален бюджетен излишек в края на годината, зад гърба на Народното събрание.

В сравнение с другите страни членки на ЕС, ние сме в добра дългова позиция от много години. **В края на 2018 г. общо за ЕС държавният дълг беше 80,4% от БВП, при официално допустими 60%.** В България тогава беше 22,3%.

Показателно е положението в САЩ и поведението на тяхното правителство в условията на текущата криза. Техният БВП в текущи цени към 2 април 2020 г. е 21,67 трилиона долара, а националният им дълг към същата дата (2 април 2020 г. в 11,25 часа Софийско време, по специалния

американски часовник за дълга) е **23,687 трил. дол. в текущи цени или 109,33% от БВП. Въпреки това на 27 март Конгресът утвърди единодушно нов антикризисен дълг от 2,2 трил. долара** и емисията на дългови инструменти вече започна. Ако държавата не се намеси, фалитите на финансови и нефинансови компании ще се ускорят и умножат, а безработицата им от 3,6 % през януари 2020 г. ще нарастне може би до 20-25% и повече, със всички трагични последици. Нека читателят прецени кое поведение е по-рационално – тяхното или нашето.

Препоръчаното от мен повишение на държавния дълг до 40% към края на 2023 г. не поражда сериозни проблеми за нашата държава. Нищо не налага нашите държавни власти да се гордеят с рекордно ниския държавен дълг в ЕС (заедно с Естония и Люксембург) и да продължават догматичната си ограничителна неолиберална политика, изоставена вече от повечето страни членки на ЕС. Дори и да бъде леко превишено в тези кризисни условия, такова равнище на държавния дълг също не е опасно, въпреки по-големите лихвени плащания по обслужването на по-голяма маса дълг през следващите години. Защото очакванията са, че равнището на лихвения процент през следващите години няма да е високо и това ще облекчава обслужването на по-големия дълг.

Следователно, имаме солиден резерв в публичния дълг и в други ресурси за покриване на неизбежното повишение на бюджетния дефицит през тази и следващите години. Важното е тези ресурси да се използват разумно. И да се комбинират помежду им, в зависимост от условията. Не трябва да се допуска похарчването им с лека ръка, без да се мисли за бъдещите предизвикателства, с които държавата ни сигурно ще се сблъсква.

И така, **главните източници на ресурси за финансиране на икономиката** през следващите няколко години са два:

Първо, държавният дълг и другите изброени източници. Потенциалът ни в това направление е значителен. Важното е да бъде използван рационално;

Второ, полагане на максимални усилия за рационално използване на ресурсите. Трябва да се орежат всички излишни, второстепенни, поддаващи се на отлагане разходи в досегашния бюджет, текущи разходи за администрация и нейната издръжка, инвестиции за всякакви граждански обекти от национално и местно значение (може би с изключение на дълго отлаганата детска педиатрична болница), отлагане покупката на всякаква значима военна техника, ревизия на сделката за покупка на самолети от САЩ и други подобни.

Нужни са промени в доходната и данъчната политика с които, без да се увеличава общата маса на финансовите ресурси, бремето по финансирането на нашето национално развитие по време на кризата да се премести от бедните и средните слоеве (които не могат да понесат по-голямо нотоварване), към заможните и богатите, както е в ЕС, за да го направи по-поносимо за обществото. **През тази и следващите години 80-85% (около 5,5-6,0 млн. души) от нашето население ще живеят под или на границата на бедността, а 3-4% (250-280 хил. души) - в охолство. Боя се, че няколкото милиона**

българи едва ли ще продължат да наблюдават кротко и покорно отблъскващото охолство на една шепа свои сънародници, които отдавна са престанали да имат нещо общо с тях, освен че ги ограбват. При това положение аз не бих отсякъл с категоричността на министъра на финансите, че няма да има промяна в данъците, като средство за смекчаване на бюджетното напрежение. Такава промяна сега е наложителна повече от всякога.

Можем да считаме, че към 2 април 2020 г., нямаме ефикасна правителствена антикризисна програма. На хартия има нещо, но като изключим Великденските добавки към най-ниските пенсии и още няколко дреболии, главното се свежда до кредитни намерения. По-горе доказах, че кредитът не може да служи като ефикасен основен инструмент в настоящата икономическа криза.

Остава да видим какво ще утвърди Народното събрание по предложената от Правителството ревизия на бюджета. От пръв поглед личи присъствието на доста по-висок максимален таван за държавния дълг. Това е положителна крачка. Остава да видим как ще се използва този допълнителен ресурс. Дано новият ресурс не се конкретизира в различни форми на кредити. Дано се насочи към производства и дейности, които са най-застрашени от кризата и са най-необходими на обществото. За да бъдат спасени!

При евентуално още по-неблагоприятно развитие на кризата, бихме могли да разчитаме на допълнителна безвъзмездна помощ от Европейската Комисия, въпреки че не сме член на еврозоната. Надявам се, че тежкото финансово положение на икономиката в почти всички европейски страни ще принуди ръководството на Европейската Комисия и на Европейската Централна банка да станат по-гъвкави във финансовата и икономическата си политика.

Не е изключено при по-нататъшно изостряне на кризата, под растящия натиск на Италия, Испания, Франция и други – общо 9 страни членки (България не е посочена между страните, подкрепили идеята), Германия, Австрия, Холандия да отстъпят и да се стигне до емисия на **коронаоблигации**. Това ще осигури допълнителни ресурси на страните в тежко положение, без да увеличават високия си държавен дълг.

За нас е по-изгодно и по-евтино да ползваме коронаоблигации, отколкото да емитираме държавен дълг на световните финансови пазари. Особено сега, когато обстановката на тези пазари се усложнява. При евентуално решение за коронаоблигации, надявам се, всички страни членки на ЕС ще могат да ги използват, включително и тези, които не членуват в еврозоната.

Около предстоящата икономическа криза има много неизвестности. Никой не може да каже с категорична точност колко продължителна ще е тя, колко дълбок ще е спадът на БВП, кои отрасли и в каква степен ще бъдат обхванати, какви ще са износът и вносът, каква ще е безработицата, какъв ще е

спадът на доходите, какви ще са приходите и разходите на бюджета, какъв ще е бюджетният дефицит, и т.н.

Едно обаче е безспорно: кредитът, особено краткосрочният кредит, не е ефикасен антикризисен инструмент за България в тази криза. Такъв инструмент е БЕЗВЪЗМЕЗДНАТА ДЪРЖАВНА ПОМОЩ.

Някой може да каже, че отделянето на толкова милиарди за такава помощ, ще ни струва много. Аз твърдя: отказът от такава помощ ще ни струва национална социално-икономическа и политическа катастрофа.

2 Април 2020 г.